

УДК: 376-056.36:376.091.33-027.22:331.103.252

Наталія Ярмола

кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу інклюзивної освіти
nat.yar1978@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9374-5543
Researcher ID: V-4898-2017

Natali Yarmola

PhD in Pedagogy,
head of the department of Inclusive education

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
вул. Берлінського 9, м. Київ,
04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of
Pedagogical Sciences of Ukraine
9, M. Berlinskoho St., Kyiv,
04060, Ukraine

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Анотація. У статті, в контексті компетентнісного підходу до соціальної адаптації, розглядається поняття «соціальна компетентність». На основі аналізу ключових смислових одиниць аналізуються сучасні науково-педагогічні підходи до питання соціальної адаптації та соціальної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Окреслено основні напрямки роботи з формування соціальної компетентності та соціальної адаптації в умовах навчального закладу. Поруч з цим, на основі здійсненого аналізу джерел, виокремлено основні напрямки формування адаптивного освітнього середовища та виховної роботи із школярами з інтелектуальними порушеннями.

Визначено завдання подальшого дослідження окресленого питання, зокрема питання про структуру і функції, шляхи та засоби, особливості формування і функціонування соціальної компетентності на різних етапах онтогенезу особистості, а також, дослідження особливостей і шляхів формування соціальної компетентності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання.

У результаті проведеної роботи було визначено, що для подолання негативних тенденцій у підготовці названої категорії дітей до інтеграції в суспільство, потрібна розробка нових підходів до їх навчання, виховання і організації всієї життєдіяльності. Це завдання повинне вирішуватися з урахуванням всього комплексу медичних, педагогічних, економічних, соціальних, соціально-психологічних проблем, що стосуються соціального захисту дітей з особливими потребами, їх навчання, виховання, реабілітації та адаптації в соціальне середовище.

В свою чергу, нами було підтверджено, що соціальна компетентність є складно структурованим, багатofункціональним явищем, яке в змістовому аспекті характеризується засвоєнням соціальних норм і формуванням соціальних якостей, умінь і навичок; у процесуальному аспекті – взаємодією соціуму й особистості.

Таким чином, ми визначили, що соціально-педагогічну діяльність у закладі освіти необхідно реалізовувати як технологію трансформації соціальної ситуації розвитку дитини в педагогічну, освітню, виховну, навчальну та розвиваючу з орієнтацією на основні завдання соціальної адаптації, що полягають у формуванні цінностей і загальноприйнятих норм поведінки необхідних для життя в суспільстві, комунікативної та соціальної компетентності.

Ключові слова: діти з порушеннями інтелектуального розвитку, соціальна компетентність, соціальна адаптація, соціально-побутова адаптація, соціально-побутове орієнтування.

Abstract. In the context of the competence approach to social adaptation, considers the concept of "social competence". Based on the analysis of key semantic units, modern scientific and pedagogical approaches to the issue of social adaptation and social competence of children with intellectual disabilities are analyzed. The main directions of work on the formation of social competence and social adaptation in the educational institution are outlined. Along with this, based on the analysis of sources, the main directions of formation of adaptive educational environment and educational work with students with intellectual disabilities are identified.

The tasks of further research of the outlined question, in particular questions about structure and functions, ways and means, features of formation and functioning of social competence at various stages of ontogenesis of the person, and also, research of features and ways of formation of social competence at children with intellectual disabilities in inclusive education are defined.

As a result of this work it was determined that to overcome the negative trends in the preparation of this category of children for integration into society, it is necessary to develop new approaches to their education, upbringing and organization of all life. This task should be solved taking into account the whole range of medical, pedagogical, economic, social, socio-psychological problems related to the social protection of children with special needs, their education, upbringing, rehabilitation and adaptation to the social environment.

In turn, we confirmed that social competence is a complex structured, multifunctional phenomenon, which in terms of content is characterized by the assimilation of social norms and the formation of social qualities, skills and abilities; in the procedural aspect - the interaction of society and the individual.

Thus, we determined that the socio-pedagogical activities in the educational institution should be implemented as a technology for transforming the social situation of child development into pedagogical, educational, training and developmental focus on the main tasks of social adaptation, which are the formation of values and norms of behavior necessary for life in society, communicative and social competence.

Keywords: children with intellectual disabilities, social competence, social adaptation, social and household adaptation.

Актуальність дослідження. Формування соціальної компетентності здобувачів освіти є одним з найбільш актуальних завдань сучасного навчального закладу, оскільки ця компетентність є визначною у повсякденному

житті, стимулює інтеграційні процеси, дозволяючи не тільки адаптуватися, але й активно впливати на життєві події, засвоювати певні соціальні позиції та норми, змінювати навколишню дійсність і самого себе.

Сформована соціальна компетентність у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку характеризує її як відкриту до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажанням пізнати оточуючий світ. Стратегії соціальної поведінки, засвоєні в молодшому шкільному віці, можуть стати фундаментом розвитку особистості. Тому необхідною умовою є цілеспрямована допомога у побудові ефективних поведінкових стратегій, а розвиток соціальної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями має стати одним із найважливіших напрямів роботи у навчальних закладах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку особистості досліджені та описані в наукових джерелах за допомогою різних аспектів пристосування людини до середовища, в якому вона народжується і живе, зокрема: виховання, самовиховання, формування, адаптація, соціалізація тощо. На думку І. Беха, Н. Бібік, В. Коваленко, І. Єрмакова, Д. Пузікова, Н. Ярмоли, саме соціалізація, як процес, є основою для розвитку соціальної компетентності особистості.

Вітчизняні вчені пропонують певний перелік ключових компетентностей, які деталізуються в комплекс знань, умінь, навичок та цінностей: навчальна (уміння вчитися), громадянська, загальнокультурна, інформаційна, соціальна, здоров'язберігаюча (Єрмаков, Пузіков, 2007: 52). Із проведеного нами аналізу наукових джерел робимо висновок, що формування соціальної компетентності є важливим і своєчасним завданням сучасної педагогічної науки, оскільки, актуалізуються різні напрями формування соціальної компетентності особистості, зокрема, учнів закладу загальної середньої освіти.

Питання включення дітей з особливими потребами в життя суспільства є актуальним в усьому світі. Однак значна частина дітей, незважаючи на зусилля, що вживаються суспільством з метою їх навчання і виховання, ставши дорослими, виявляються непідготовленими до інтеграції в соціально-економічне життя. Водночас, результати досліджень та практика свідчать про те, що будь-яка людина, що має певні порушення, може при відповідних умовах стати повноцінною особистістю, розвиватися духовно, забезпечувати себе в матеріальному відношенні, бути корисним суспільству (Єрмаков, Пузіков 2007: 44-53; Ярмола 2019: 249-251).

Для подолання негативних тенденцій у підготовці названої категорії дітей до інтеграції в суспільство, потрібна розробка нових підходів до їх навчання, виховання і організації всієї життєдіяльності. Це завдання повинне вирішуватися з урахуванням всього комплексу медичних, педагогічних, економічних, соціальних, соціально-психологічних проблем, що стосуються соціального захисту дітей з особливими потребами, їх навчання, виховання, реабілітації та адаптації в соціальне середовище (Єрмаков, Пузіков, 2007: 44–53).

Останні роки відзначається якісний прорив у створенні основ вітчизняної концепції компетентнісно зорієнтованої загальної середньої та вищої освіти, дослідженні компетентностей особистості.

Ідеї компетентнісного підходу до загальної середньої та вищої освіти розробляють І. Бех, Н. Бібік, І. Єрмаков, О. Локшина, В. Луговий, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, Д. Пузіков, О. Савченко, С. Трубачева, Ю. Швалб та ін.

Наукові дослідження та ідеї І. Єрмакова, Н. Пустовіт, Л. Сохань, М. Степаненко, Т. Титаренко, В. Циби, І. Ящук та ін. свідчать про цілеспрямовані пошуки вченими шляхів формування життєвої компетентності особистості, передовсім у процесі її навчання і виховання. Водночас, у науковій

літературі ще не вироблена загальновизнана дефініція щодо формування «соціальної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку».

Ряд дослідників розглядають вищевказане поняття як інтегративну здатність особистості, яка формується в результаті соціалізації, та є системою, що включає в себе мотиви, цінності, соціальний досвід, здібності, знання та навички особистості, цілісність яких забезпечує ефективність взаємодії з іншими людьми, самостійність пошуку конструктивних рішень проблем у практичних життєвих ситуаціях, можливість швидкої адаптації до нових умов життя і самореалізації. Зокрема, Л. Сохань, Г. Несен та І. Єрмаков розглядають соціальну компетентність як «знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту; які передбачають свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей» та «необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості і досягнення нею вершин свого самоздійснення» (Єрмаков, Пузіков, 2007: 45).

Мета статті. На основі аналізу ключових смислових одиниць розглянути сучасні науково-педагогічні підходи до питання соціальної адаптації та соціальної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розкриття тематики були використані метод аналізу нормативно-правових документів, здобутків вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків; метод порівняння, систематизації, узагальнення теоретичних даних тощо.

Результати дослідження. Формування соціальної компетентності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є одним з найбільш актуальних завдань сучасної спеціальної освіти, оскільки ця компетентність визначає успішність в їх повсякденному житті, стимулюватиме їх інтеграційні процеси, дозволяючи не тільки адаптуватися, але й бути активними у повсякденному

житті, засвоювати певні соціальні норми, змінювати самого себе. Сформована соціальна компетентність характеризує дитину як відкритую до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажанням пізнати оточуючий світ. Стратегії соціальної поведінки, засвоєні у молодшому шкільному віці, можуть стати фундаментом розвитку повноцінної особистості. Тому необхідною умовою є цілеспрямована допомога у побудові ефективних поведінкових стратегій, а розвиток соціальної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку повинен стати одним із найважливіших напрямів роботи в загальноосвітньому навчальному закладі.

Варто зазначити, що напружена ситуація в сучасному українському суспільстві загострює проблему формування соціальної компетентності кожного громадянина, а особливо дітей з інтелектуальними порушеннями.

Враховуючи вищесказане, на основі розгляду ключових смислових одиниць, нами було здійснено аналіз сучасних науково-педагогічних підходів до питання соціальної адаптації та соціальної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Соціальну компетентність учня з інтелектуальними порушеннями ми визначаємо як його здатність на основі набутих знань й особистісного досвіду відповідно до своїх вікових можливостей ефективно взаємодіяти з іншими та вирішувати соціальні проблеми, з якими він зустрічається у своєму повсякденному житті. Вона визначає його здатність до повноцінного життя в соціумі, вмінні адаптуватися до змінних умов середовища.

Відомо, що соціальна адаптація – процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; вид взаємодії особистості із соціальним середовищем (Бондарь, Синьов, 2011: 347; Єрмаков, Пузіков, 2007: 50; Ярмола, 2019: 250). Соціальна адаптація – це не лише стан людини, а і процес, протягом якого особистість набуває рівноваги і стійкості до впливів

соціального середовища. Специфікою адаптації людини є те, що цей процес пов'язаний з соціалізацією людини, з процесом засвоєння соціальних норм поведінки, з «входженням у соціум».

Як показує аналіз наукових джерел, адаптація особистості відбувається на трьох рівнях: фізіологічному, психологічному і соціальному (Колупаєва, 2013: 10).

На фізіологічному рівні адаптація передбачає здатність організму людини підтримувати свої фізіологічні параметри в межах, необхідних для нормальної життєдіяльності при зміні зовнішніх умов.

На психологічному рівні адаптація забезпечує нормальну роботу всіх психічних структур під впливом зовнішніх психологічних чинників (прийняття зважених рішень, прогнозування розвитку подій та ін.).

Соціальна адаптація забезпечує пристосування людини до ситуації, соціального середовища за рахунок вміння аналізувати поточні соціальні ситуації, усвідомлення своїх можливостей у певній ситуації, соціальних обставин, вміння проявляти свою поведінку відповідно до головних цілей діяльності.

Виділяють дві особливі форми соціальної адаптації: девіантну (пристосування до сформованих соціальних умов з порушенням прийнятих у суспільстві цінностей і норм поведінки); патологічну (пристосування до соціального середовища за рахунок використання патологічних форм поведінки, викликаних функціональними розладами психіки).

Варто підкреслити, що соціальна адаптація є одним з етапів інтеграції в суспільство, тому завдання соціальної адаптації осіб з особливими потребами є пріоритетним в розвитку системи освіти України. Зокрема, впровадження Нової української школи передбачає, що освітній заклад буде давати не лише знання, а й вчитиме застосовувати їх на практиці та формувати відповідні цінності. Це означає переорієнтування з традиційного предметного навчання на

компетентнісний підхід, тобто формування в учнів з обмеженими можливостями здатності ефективно вирішувати завдання, що виникають при взаємодії з навколишнім середовищем (Колупаєва, 2013: 12).

Як показує аналіз літературних джерел, в сучасній загальній та спеціальній педагогіці пріоритети і результати навчання зміщуються від досягнень певного рівня знань, умінь і навичок до оволодіння сукупністю різних компетентностей, що дозволяють учням успішно адаптуватися в соціумі (Бондарь, Синьов, 2011: 347; Єрмаков, Пузіков, 2007: 50; Ярмола, 2019: 250). Відтак, успіх самостійності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку безпосередньо залежить не тільки від засвоєння знань, умінь і навичок, а й від того наскільки дитина оволодіє соціально значущими компетенціями, якими вона зможе скористатися у самостійному житті. Володіючи певним багажем способів діяльності та спілкування, учень зможе долати життєві труднощі, буде здатним активно взаємодіяти з навколишнім світом, зможе отримати можливість і знайти своє місце в житті. Тому формування соціально значущих компетенцій по праву можна вважати одним із пріоритетних завдань навчання і виховання учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах навчального закладу (Супрун, Мельниченко, 2013: 330).

Провідну роль у підготовці дітей до інтеграції в соціальне середовище та формуванні компетенцій відіграють освітні заклади, в яких вирішуються питання соціальної адаптації шляхом створення спеціально організованої неперервної комплексної системи впливу. Зокрема, педагогічний, корекційний, виховний вплив на учнів з інтелектуальними порушеннями спрямований на створення системи методів і засобів соціальної адаптації з урахуванням всієї складності порушень розвитку цих дітей.

Варто відмітити, у зв'язку з порушенням соціальної адаптації діти зазнають труднощів, що заважають їм проявити себе, і потребують допомоги,

так як без неї вони не здатні інтегруватися в соціальному середовищі і зайняти своє місце в суспільстві.

Діти з інтелектуальними порушеннями в силу своїх психофізичних і індивідуальних особливостей не володіють багатьма знаннями і вміннями. Відносини між такими дітьми і педагогами налагоджуються досить складно і повільно. Діти з порушенням інтелектуального розвитку обмежено володіють комунікабельними здібностями, вони схильні до неадекватних реакцій, не усвідомлюють своїх відносин з оточуючими, особистий інтерес таких дітей завжди превалює над інтересами колективу. Спілкування з незнайомими і навіть знайомими викликає великі труднощі. Якщо дитина і вступає в контакт, то спілкування дуже ускладнене тим, що вона не може правильно побудувати свої питання, у неї бідний словниковий запас, порушення мовлення, що негативно відбивається на процесі її адаптації, починають формуватися негативні риси характеру.

Зі своїми особливостями розвитку учні з інтелектуальними порушеннями, такими як відсутність самостійності, безініціативність, неусвідомленість мотивів діяльності, неправильне розуміння верховенства потреб та інтересів, безперечно потребують психолого-педагогічного контролю, керівництва поведінкою та діяльністю такої дитини.

Необхідною умовою є індивідуальний підхід до кожного такого учня, з боку педагога, що допоможе йому адаптуватися до умов життя в освітньому закладі. Необхідно виявляти довіру до учня, заохочувати його, позитивно оцінювати діяльність, всі ці дії обов'язково принесуть свій позитивний результат. Дуже корисно і навіть необхідно, щоб учень якнайбільше спілкувався з однолітками, співробітниками школи, а в якійсь мірі залучався до співпраці та посильної праці. Потрібно зробити так, щоб всі ці заходи виховували в дитині вміння оцінювати ситуацію, розбиратися в правильності вибору свого співрозмовника, розмовляти з ним, правильно і зрозуміло

формулювати питання і відповіді, знаходити рішення виходу із складних ситуацій.

Основними напрямками адаптивного освітнього середовища для учнів з інтелектуальними порушеннями є:

- реалізація освітнього і корекційного процесів;
- формування культурної особистості того, хто навчається, його адаптація та інтеграція в суспільство;
- створення сприятливих умов для навчання, виховання і корекції відхилень у розвитку дітей з порушенням інтелекту;
- формування соціальних якостей особистості, які забезпечують соціальну адаптацію в соціумі;
- надання можливостей якісного навчання учнів і різнобічного їх розвитку;
- забезпечення умов для усвідомленого вибору професійної орієнтації.

Корекційна робота з соціальної адаптації учнів з інтелектуальними порушеннями повинна мати комплексний характер та проводиться за наступними напрямками:

- психологічний;
- соціальний;
- медичний;
- заняття з розвитку психомоторики і сенсорних процесів;
- ритміка;
- СПО.

Аналіз педагогічної теорії та практики свідчить, що одним із найбільш ефективних засобів формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями відіграють заняття із соціально-побутового орієнтування (СПО). Це спеціальні корекційні заняття, спрямовані на

практичну підготовку учнів до самостійного життя і праці, на формування у них знань і умінь, що сприяють соціальній адаптації, на підвищення загального розвитку, тобто формування соціально-побутової компетенції (Єрмаков, Пузіков, 2007: 52; Ярмола, 2019: 252).

Соціально-побутова компетенція розглядається дослідниками як сукупність знань про соціальне у предметному світі, умінь здійснювати соціальну взаємодію з дорослими, однолітками і продуктивну діяльність з об'єктами реальної дійсності.

Цілеспрямована робота по формуванню соціально-побутової компетенції учнів з інтелектуальними порушеннями передбачає вирішення низки завдань:

- розвиток здатності орієнтуватися у соціальних відносинах;
- навчання навичкам взаємодії з дорослими та однолітками;
- формування здатності усвідомлювати свої можливості, потреби, бажання;
- збагачення та уточнення знань дітей про предмети і явища навколишньої дійсності, формування способів дії з ними.

Враховуючи вищевказані завдання, педагог у своїй роботі, має приділяти особливу увагу змісту навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, урахувати вже сформовані у них вміння та знання – ключові компетенції.

Однак, як показує практика, на початковому етапі навчання і не тільки, наявні знання і досвід у дітей перебувають на досить низькому рівні, або, по ряду індивідуальних причин, відсутні зовсім. При цьому учні одного віку володіють знаннями різного рівня, мають особистісні та індивідуальні особливості та здібності. У даній ситуації перед педагогом постає ряд серйозних питань: як грамотно організувати навчання, щоб допомогти кожній дитині; з чого почати роботу; які умови і можливості, засоби і методи роботи потрібні для успішного засвоєння знань учнями.

Для проведення якісної роботи з формування соціально-побутової компетенції потрібно визначити, яку роботу необхідно провести педагогу по формуванню соціально значущих компетенцій щодо підготовки учня до самостійного життя. Всю роботу можна умовно розділити на кілька етапів.

Перший етап – підготовчий. На даному етапі відбувається знайомство з дитиною та її сім'єю, оточенням, умовами проживання, стану здоров'я, вивченням представлених до навчального закладу документів.

Другий етап – діагностичний. Педагог, перебуваючи поруч з дитиною і використовуючи в основному метод спостереження, вивчає можливості і вміння учня, а також за допомогою ряду завдань, доручень визначає рівень його знань і умінь самостійно приймати рішення і долати труднощі. Результати спостереження відображаються в діагностичних картах, при складанні моніторингу. Вивчення дитини відбувається як на уроках, так і в позаурочний час, при цьому за доцільне на даному етапі є залучення інших фахівців, таких як вихователь, педагог психолог, корекційний педагог, медичний працівник.

Третій етап – основний. Він є етапом планування роботи та реалізації складеного плану. Тут відбувається визначення пріоритетних напрямів навчання і виховання, організації діяльності з використанням освітніх програм, створення найбільш сприятливих умов для отримання дитиною знань, умінь і навичок, соціально значимого досвіду – формування необхідних в подальшого самостійного життя компетенцій. Успіхи і невдачі, яких досягає при цьому учень, відображаються у вигляді проміжної діагностики, виходячи з цього проводиться коригування діяльності та планування роботи.

Четвертий етап – заключний. Цей етап є підсумком попередніх етапів. Тут можна визначити наскільки робота, яку провів педагог, була виконана результативно, і учень досяг позитивної динаміки, засвоїв все, що необхідно, чи зможе застосувати отримані знання у своїй самостійного життя, вирішувати стаючи проти нього проблеми.

Кожен з етапів має свої завдання і вимагає серйозної підготовки і роботи з боку вчителя, має велике значення при цьому досвід педагога, його вміння спостерігати і аналізувати, взаємодіяти з дитиною, його оточенням, надавати допомогу, працювати з батьками, залучаючи їх до навчання і виховання дитини.

Заняття допомагають розвивати і вдосконалювати в учнів навички самообслуговування, ведення домашнього господарства, орієнтування в навколишньому середовищі. На заняттях школярі отримують елементарні економічні знання, інформацію і навички користування послугами різних організацій, установ, підприємств служби побуту, торгівлі зв'язку, транспорту та медичної допомоги. Здійснюється економічна освіта і виховання учнів, формування морально-етичних норм поведінки, вироблення навичок спілкування зі знайомими і незнайомими людьми, проводиться робота з розвитку художнього смаку учнів. Передбачено розвиток умінь користуватися послугами різних організацій, установ, підприємств служби побуту, торгівлі, зв'язку, транспорту, медичної допомоги. Педагогу слід пам'ятати, що школярі можуть оволодіти необхідними в побуті знаннями, вміннями і навичками тільки активно включаючись в практичну діяльність.

Із введенням нових стандартів пріоритетними напрямками виховної роботи із школярами з інтелектуальними порушеннями є:

- інтелектуальний;
- моральний;
- соціальний;
- спортивно-оздоровчий;
- загальнокультурний;
- екологічний.

Зазначені напрямки виховної роботи сприятимуть формуванню соціально значущих якостей особистості вихованця (освоєння і реалізація необхідних

форм соціальної поведінки в умовах сім'ї і громадянського суспільства, досягнення максимально доступного рівня життєвої компетенції), необхідних йому для успішної соціалізації.

Корекційно-розвивальні заняття та виховні заходи за вищевказаними напрямками складають єдине ціле з реалізацією освітнього процесу, що успішно сприяє соціальній адаптації та інтеграції учнів у суспільство.

Перебуваючи в освітньому закладі учні з інтелектуальними порушеннями мають можливість задовольняти і розвивати свій творчий потенціал, отримувати навички адаптації до сучасного соціуму, а також отримувати допомогу в розвитку інтересів, засвоєнні знань (відповідно до своїх індивідуальних здібностей), повноцінно заповнювати простір вільного часу. Також, педагоги закладу допомагають учням з інтелектуальними порушеннями в самовизначенні та виборі професії, що в свою чергу сприяє вирішенню проблеми соціальної адаптації та інтеграції.

Враховуючи вищесказане можна стверджувати, що якість життя, соціальна адаптація, інтеграція в соціум учнів з інтелектуальними порушеннями, що навчаються в освітніх закладах, тісно пов'язані з підвищенням ефективності корекційної роботи та заходів педагогічного впливу на основі компетентнісного підходу до вирішення означених задач.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, компетентнісний підхід до соціальної адаптації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є одним із механізмів успішної соціалізації та інтеграції, що дозволяє особистості активно включатися в різні структурні елементи соціального середовища, посилено брати участь у праці і суспільного життя колективу, від спілкування до соціального і культурного життя суспільства, влаштовувати свій побут відповідно до норм і правил соціуму (Колупаєва, 2014: 12; Супрун, Мельниченко, 2013: 10; Ярмола, 2019: 250).

В свою чергу, соціальна компетентність є складно структурованим, багатофункціональним явищем, яке в змістовому аспекті характеризується засвоєнням соціальних норм і формуванням соціальних якостей, умінь і навичок; у процесуальному аспекті – взаємодією соціуму й особистості.

Здійснений нами аналіз дозволив зробити висновок, що одним із важливих напрямів роботи закладу загальної середньої освіти є створення умов для формування соціальної компетентності учнів, а отже, провідним завданням вчителів, соціальних педагогів і практичних психологів є: створення умов для гармонійного розвитку школярів, виявлення здібностей, які свідчать про їх неповторність і унікальність, розкриття їх творчих задатків, тобто створення умов для інтелектуального, духовного та фізичного розвитку.

Поруч з цим, варто підкреслити, що соціальна компетентність може стосуватися як однієї конкретної людини, так і всієї соціальної групи і передбачає наявність не лише системи знань, умінь, навичок й досвіду діяльності, а й сформованість життєвих і професійних цінностей, самостійності, певного рівня освіченості та здатності ефективно вирішувати нові, нестандартні завдання. Отже, категорію «соціальна компетентність» вважаємо набутою здатністю особистості гнучко й конструктивно орієнтуватися в постійних мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем.

Таким чином, соціально-педагогічну діяльність у закладі освіти необхідно реалізовувати як технологію трансформації соціальної ситуації розвитку дитини в педагогічну, освітню, виховну, навчальну та розвиваючу з орієнтацією на основні завдання соціальної адаптації, що полягають у формуванні цінностей і загальноприйнятих норм поведінки необхідних для життя в суспільстві, комунікативної та соціальної компетентності.

Підсумовуючи вищесказане, нами визначено, що одним із важливих напрямів роботи закладу загальної середньої освіти є створення умов для

формування соціальної компетентності учнів. Наразі соціальна компетентність молодших школярів формується переважно під час освоєння певних навчальних предметів. Для розвитку повноцінної особистості школярів, зокрема, дітей з інтелектуальними порушеннями, важливим є формування їх соціальної компетентності. Здійснений аналіз вітчизняної та закордонної літератури засвідчив наявність різних підходів до розв'язання проблеми формування соціальної компетентності школярів. Проте практичних досліджень і відповідних методик щодо формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах навчального закладу розроблено недостатньо.

Отже, подальшого аналізу потребують питання про структуру і функції, шляхи та засоби, особливості формування і функціонування соціальної компетентності на різних етапах онтогенезу особистості. Одним з найнеобхідніших, з огляду на вікову значущість процесів, є дослідження особливостей і шляхів формування соціальної компетентності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. (2007). Життєтворчі компетенції особистості. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*, 3(5). Київ: Університет «Україна».
2. Бондарь В.І., Синьов В.М. (2011). *Дефектологічний словник*. (Навчальний посібник). Київ «МП Леся». С. 528.
3. Ярмола Н.А. (2019). Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Збірник матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі»*. Київ.
4. Колупаєва А.А. (2014). Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3(71).
5. Супрун М., Мельниченко М. (2013). Особистість педагога-дефектолога – запорука успіху в питаннях вирішення завдань соціалізації вихованців спеціального закладу освіти. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 123(2).
6. Концепція «Нова українська школа» (Розпорядження Кабінету Міністрів від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері

реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»). Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>

7. Типова освітня програма для дітей з інтелектуальними порушеннями (Наказ МОН України від 26.08.2018 № 814). Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>

REFERENCES

1. Ermakov I.G., Puzikov D.O. (2007). Zhyttietvorchi kompetentsii osobystosti. [Life-giving competencies of the individual]. *Actual problems of education and upbringing of people with special needs*. (Collection of scientific works). Kyiv: University of Ukraine (in Ukrainian).

2. Bondar V.I., Sinov V.M. (2011). *Defektolohichnyi slovnyk. [Defectological dictionary]*. (Textbook). Kyiv «MP Lesya» (s. 528) (in Ukrainian).

3. Yarmola N.A. (2019). Otsiniuvannia navchalnykh osiahnen uchniv z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy v umovakh inkluzyvnoho navchannia. [Assessment of educational achievements of students with special educational needs in the context of inclusive education]. *Proceedings of the V International Congress of Special Pedagogy, Psychology and Rehabilitation «Children with special needs in the educational space»*. Kyiv (in Ukrainian).

4. Kolupaeva A.A. (2014). Spetsialna osvita v Ukraini ta modernizatsiia osvithnoi haluzi. [Special education in Ukraine and modernization of the educational sector]. *Special child: education and upbringing*, 3(71) (in Ukrainian).

5. Suprun M., Melnichenko M. (2013). Osobystist pedahoha-defektoloha – zaporuka uspiokhu v pytanniakh vyrishennia zavdan sotsializatsii vykhovantsiv spetsialnoho zakladu osvity. [The personality of a special education teacher is a guarantee of success in solving the problems of socialization of pupils of a special educational institution]. *Scientific notes of Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vynnychenko*, 123(2) (in Ukrainian).

6. Kontseptsiiia «Nova ukrainska shkola». [Concept «New Ukrainian School»] (Order of the Cabinet of Ministers of December 14, 2016 № 988-r «On approval of the Concept of implementation of state policy in the field of reforming general secondary education» New Ukrainian School «until 2029»). Access mode: <http://www.mon.gov.ua/> (in Ukrainian).

7. Typova osvithnia prohrama dlia ditei z intelektualnymy porushenniamy. [Typical educational program for children with intellectual disabilities] (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 26.08.2018 № 814). Access mode: <http://www.mon.gov.ua/> (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 14.01.2020 р.